

Lisette Ma Neza

Onvertaalbaar

Een ode aan meertaligheid

KARAKTERS

Filosofie en cultuurkritiek in zakformaat

ACADEMIA
PRESS

INHOUD

Moddertaal

7

Vloeien

17

Dochterstaal

26

Nours stem

42

Smeltkroes

57

Toren van Babel

70

Waarom dansen we nog?

78

MODDERTAAL

Kigali, september 2025

In mijn moedertaal vraag ik aan de *motari* hoe we de grens over zullen steken. Hij zegt dat ik van zijn motor af moet stappen, omdat we anders samen in de modder zullen zakken. Het is geen drijfzand, hoop ik. De mensen om ons heen schieten mij te hulp en leggen mij uit hoe ik het modderpad zal bewandelen. Ik heb het in het Kinyarwanda van mijn grootmoeder niet begrepen. Wat voor grasland dit is, wat voor platteland of landschap. Ze heeft me het woord wel gegeven, maar ik kon het nog niet ontvangen, noch plaatsen.

‘Als je strakjes bij het *igishanga* aankomt...’ had ze gezegd, ‘dan moet je afstappen en de grens te voet oversteken. Zo kom je het snelst terug in de hoofdstad. Anders duurt het wel twee uur langer.’

Ze vond het jammer dat ik vertrok, een lichte *saudade*. Maar ik kon niet langer blijven zitten. Ik had haast, een deadline, ik moest gaan zitten schrijven over dit alles. Nu heb ik bij het woord een beeld gekregen, al heb ik de be-

tekenis nog niet kunnen vatten. Ik krijg het niet vertaald naar een woord dat ik al ken.

Igishanga

lijkt een rivier te zijn

waar ze donkerbruine aarde in hebben gestrooid,

het lijkt eigenlijk ook op mest, maar het stinkt niet.

Dit water is een grens. Water is vaker een muur. Water rukt continenten uit elkaar, mensen, gezinnen en culturen. Maar een grens, zie ik hier, kan ook *bewandelbaar* zijn. Uit water kan een brug geboren worden: een dochter die van de ene taal een andere taal maakt. En op die manier een brief over de ouderavond voorleest aan haar vader en moeder, die de taal wel spreken, maar het nooit zeker durven weten. Water, zie ik hier, is *overbrugbaar*. Een grens kan een brug worden, zoals een dochter op school de verhalenreeks die haar vader verzint wanneer hij haar en haar zus in bed stopt, vertaalt naar een andere contacttaal. Voor haar vrienden en vriendinnen, zodat ze mee kunnen genieten van haar vaders vertelkunsten over de Rwandese Klein Duimpje. *Hij was zo klein als een vinger. Op een dag zei de juf tegen hem dat hij helaas moest 'blijven zitten.'*

Dit verhaal van papa is mij altijd bijgebleven, omdat het geen woordgrapje is, maar de charme van een vader die het lef heeft om in een nieuwe taal zijn kinderen groot te brengen, zonder de thuistaal op te geven.

Klein Vingertje, Nyangufi moest blijven zitten van de juf. Dus hij bleef zitten, hij kwam niet thuis. Hij bleef heel de nacht zitten. In de ochtend kwam de juf als eerste aan op school en zag Nyangufi zitten. 'Wat doe je hier???' vroeg ze. 'Ik moest toch blijven zitten!'

Nyangufi had heel de nacht gezeten. Hij was urenlang 'blijven zitten.'

Zo leerde papa ons het een en ander over luisteren, verstaan en gehoorzaamheid.

Een grens is doorgaans
een tussenin, maar ook
een allebei.

Soms is een grens een geen
van beide.

Een niemandsland
of mens.

Een diaspora-
kind
zonder
moeder-
taal.

Hier hebben ze van het water een voetpad gemaakt, door er heel wat aarde bij te scheppen, totdat die doorweekt raakt en dikke modder wordt. Boven op de modder hebben ze rietplanten gestrooid. Heel veel riet, zodat je niet nat wordt, denk ik.

Nee, het is geen drijfzand. Het is een natuurlijke grens die door mensenhanden – in samenwerking met de natuur – *oversteekbaar* is geworden. Ik hou van woorden die eindigen op *-baar* die eigenlijk niet bestaan. Omdat ik hou van mogelijkheden. Van ontstaan. Ik hou van *baar*, van betekenissen baren. Kinderen geven aan de taal. Je zou zomaar denken dat iets niet kan en dan maakt een ander het *-baar*, en kan het toch.

De mensen om ons heen maken zichzelf betrouwbaar, door ons onmiddellijk te hulp te schieten. Ik weet niet waar ze mijn onwetendheid aan herkennen. Lezen ze mijn anderstaligheid af van mijn nogal bezorgde gezichtsuitdrukking? Of zien ze het in mijn onhandigheid?

In de Massimo Dutti-tas die aan mijn schouder hangt?
Of zijn het mijn vlechtjes in plaats van de goedgekamde
kroesharen? Ik weet het niet.

En dan zeg ik één woord, eentje maar.

Bevestiging voor eenieder die het zich afvroeg.

Ik ben niet van hier.

Mijn Nederlandse tongval verraaft me, al ben ik in mijn
moeders land en spreek ik mijn moeders taal. Mijn
moedertaal?

Wat is nu eigenlijk mijn moedertaal?
Mijn accent, of wat mij aan mama doet denken?

Ik pas prima in mijn *Umunyarwandakazi-lichaampje*,
maar ik voel me hier net een spion, wanneer ik Neder-
landse stemmen hoor en denk: *Oh! Da's mijn volk!* Maar
ik geen enkele manier vind om te laten weten dat ook ik
de Nederlander versta, dat ook ik de Nederlander ben.
Ik vind er geen logica in, om andere Nederlanders of
Belgen, die toevallig ook in Oost-Afrika zijn, te laten we-
ten dat ook ik zowel uit Brussel als uit Breda kom. Dat
ook ik onze gedeelde taal ben, onze taalunie. Om nie-

mand in verwarring te brengen, laat ik mezelf dan maar van hier zijn. Ik ben immers trots op mijn voorhoofd (of ja, achterhoofd) en op mijn grootmoeders benen.

Dit geldt andersom ook, niet enkel de trots, maar ook het terugtrekken. Bij het onderhandelen over een motorrit spreek ik liever niet, zodat mijn uitspraak mijn Europese portemonnee niet verraaft en ik niet weer word afgeperst. Maar mijn stem is in elke taal een Nederlandse vrouw en ik word altijd afgeperst, zelfs al laat ik oma de *motari* vertellen welke kant ik op ga... Dus... wat maakt het uit?

Ik zeg één woord, eentje maar

en ik ben niet meer hier, in Kigali

maar ik ben in Vlaanderen

en ik ben in Brussel.

Ik spreek eindelijk Frans, maar er wordt in het Engels geantwoord vanwege mijn Noord-Brabantse tongval.

Met dankbaarheid en trots claim ik mijn Nederlandse tongval. Vooral in Vlaanderen. (Niet slecht bedoeld.)

((((Politiek gezien vraag ik me trouwens ook af
waar die trots dan weer op slaat.)))

In Nederland vinden ze mijn taal nu al wel Vlaams
klinken, maar geen Belg zou het beamen. Wat 'n
fragiliteit. Wij samen.

Ik heb meerdere moedertalen, ontdek ik,
telkens weer.

Of ik heb er geen. Of ik heb er meer.
Aan mij de keuze.
Eén kan ik er niet uithalen.

Want ze hebben mijn tong gekoloniseerd; een taal van
ver weg leeft in een lichaam van hier. In een lijf dat op
jullie lijkt. Dit is het vallen van haar tong. Het resultaat.
Dit zijn de klanken die ze wel en niet kan maken.

Is dit dan mijn *diasporataal*? Mijn *vluchtelingentaal*?
Een *overlevingstaal*? Of inmiddels mijn taal? Mag ik?
Moet ik?

Toestemming vragen?

En hoezo?

Nu ik in Brussel woon, is het Nederlands een vreemde taal voor mij geworden.

In Kigali nog veel meer.

Al woon ik in haar en mijn taal ook duidelijk in mij.

Met plezier,
maar soms ook quasi-gefrustreerd,

vraag ik me af,
of ik zoals deze modder-
van mijn talen, een moddertaal zou kunnen maken?

Gewoon om in te bestaan. Om mezelf te verstaan.

Zijn meertalige meisjes überhaupt vertaalbaar?

Zijn wij vertaalbaar?

~~En wie vertaalt ons dan?~~

Hoe maak je taal van een meertalig mens te zijn?

Hoe maak je taal van *code-switchen* en

van onze innerlijke grenzen?

Van onze *Questions of Home*?

We raken de grens over. De motorbestuurder, de *motari*, gaat ver voor mij uit, maar er is een fietser die wel afstapt zodra ze mij ziet stoeien met water en aarde. Dit gebaar en dan de blik in haar ogen maken haar betrouwbaar.

Ze begeleidt me met onze gedeelde taal – dat ding tussen ons in – waarin we elkaar vinden en verliezen:

Wandel meer aan de randen van het pad, zegt ze

Ja, maar dan woorden mijn voeten nat

In het midden worden ze natter

Ok, maar laat mij hier niet achter

Ik zal op je wachten

Urakoze

‘Dankjewel’ in het Kinyarwanda is letterlijk: je hebt gewerkt.

Na een halfuurtje (nja, veel minder, maar in beleving is het een heel avontuur, snap je!) zijn we aan de andere

kant van de heuvel geraakt. Oh ja, dat ook nog, Rwanda bestaat uit heuvels. Elke buurt is een heuvel, elke wijk, elke 'halte'.

Je hebt gewerkt. Urakoze cyane. Je hebt hard gewerkt. De taal van de afgestapte fietser heeft mij tot hier gebracht.

Onze gedeelde moddertaal – al spreek ik haar soms wat gebroken, maar soms ook precies zoals zij, op mijn zachte g na.

Ook wij hebben onze taalgrens *bewandelbaar* gemaakt, rietplanten en bruine aarde bij de taal gedaan, hihi.

~ ~ ~

VLOEIEN

Een taal vloeiend spreken,

is dat zonder haperingen?

Een taal vloeiend spreken. Over welk water hebben we het dan? Taal als water. Woorden als regendruppels. Het onvertaaltbare als een zee hier ver vandaan. En vertalen als een brug op dat water, een viaduct, een *igishanga*.

Vloeien is zacht stromen. Iets vloeibaars is in staat om zacht te stromen. Het is niet vast en niet gasvormig. Vloed is het moment waarop het water op haar hoogste punt is. Het moment waarop emotie op haar hoogste punt is, is een vloed van tranen. Een vloed van verdriet, opluchting, bevrijding of de ontdekking van de hemel, de uitmuntendheid van de liefde. Het moment dat de taal op haar hoogste punt is, is een vloed van talen, zou ik zeggen. Om te vloeien hoeven die talen alleen nog maar zachtjes te stromen. We hoeven elkaar alleen nog maar te verstaan.

Dat is de -baar in verstaanbaarheid. Neem nu dichter en lezer. U heeft uw talen en ik die van mij. Zelfs als we bei-

Uitgeverij Academia Press
Coupure Rechts 88
9000 Gent
België

www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

ISBN 978-90-599-6402-0
D/2026/45/66
NUR 740

Onvertaalbaar
Lisette Ma Neza
Gent, Academia Press, 2026

Eerste druk, maart 2026
Vormgeving: Studio Lannoo (Mieke Verloigne)

© Lisette Ma Neza & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.